

SNAŽNI:

Mediji bez mržnje i dezinformacija

ANALIZA NARATIVA KOJI SADRŽE GOVOR MRŽNJE I DEZINFORMACIJE

Milica Bogdanović

CRNA GORA

SNAŽNI: Mediji bez mržnje i dezinformacija

Regionalni projekat „SNAŽNI: Inicijativa civilnog društva za reafirmaciju slobode medija i suzbijanje dezinformacija, propagande i govora mržnje na Zapadnom Balkanu i u Turskoj“ realizuju partnerske organizacije [SEENPM](#), [Albanski medijski institut](#), [Mediacentar Sarajevo](#), [Kosovo 2.0](#), [Institut za medije Crne Gore](#), [Makedonski institut za medije](#), [Novosadska novinarska škola](#), [Mirovni institut](#) i [Bianet](#), uz finansijsku podršku Evropske unije.

Info: <https://seenpm.org/>

Kontakt: admin@seenpm.org

ANALIZA NARATIVA KOJI SADRŽE GOVOR MRŽNJE I DEZINFORMACIJE

CRNA GORA

Autorka: Milica Bogdanović

Istraživačice: Milica Lipovac i Vesna Rajković-Nenadić

Urednica, voditeljica regionalnog istraživanja: Brankica Petković

Lektorka: Lida Vukmanović-Tabaš

Grafički dizajn: Špela Kranjec za Filip Kranjec s.p., Ljubljana, Slovenija

Izdavači: Institut za medije Crne Gore, Podgorica, SEENPM, Tirana i Mirovni institut, Ljubljana

Podgorica, novembar 2020

© *Institut za medije Crne Gore, SEENPM, Mirovni institut i autorka*

Institut za medije Crne Gore
Montenegro Media Institute

South East European Network
for Professionalization of Media

Mirovni institut
Institut za sodobno družbene in politične študije
The Peace Institute
Institute for Contemporary Social and Political Studies

Ovaj dokument izrađen je uz finansijsku podršku Evropske unije.
Sadržaj publikacije predstavlja isključivo odgovornost autorke i izdavača
i ne odražava nužno stavove Evropske unije.

SADRŽAJ

1. UVOD	5
---------	---

2. METODOLOGIJA	6
-----------------	---

3. ANALIZA SLUČAJA – MIGRANTI U CRNOGORSKIM MEDIJIMA	8
---	---

3.1. Govora mržnje nema u uredničkom sadržaju etabliranih medija	9
3.2. Dezinformacije o migrantima u desno orijentisanom onlajn mediju	9
3.3. Mržnja se širi u komentarima čitalaca	10
3.4. Na Fejsbuku rijetko o migrantima	10
3.5. Pregled uočenih narativa o migrantima	10

4. ANALIZA SLUČAJA – NOVINARI U CRNOGORSKIM MEDIJIMA	11
---	----

4.1. U etabliranim medijima različiti narativi o novinarima	11
4.2. Teorije zavjere u desno orijentisanom mediju	12
4.3. Uvrede u komentarima čitalaca	12
4.4. Slučaj „Svjedok Božje ljubavi“ – uvrede na račun autorki	13
4.5. Pregled uočenih narativa o novinarima	13

5. ANALIZA SLUČAJA – POLITIČKA OPOZICIJA I SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA (SPC) – PROTIVNICI ZAKONA O SLOBODI VJEROISPOVIJESTI U CRNOGORSKIM MEDIJIMA	14
--	----

5.1. Urednički sadržaj etabliranih medija bez govora mržnje	14
5.2. Protivnike Zakona vrijeđaju u komentarima	15
5.3. Uvrede za protivnike Zakona i na Fejsbuku	15
5.4. Pregled uočenih narativa o protivnicima Zakona o slobodi vjeroispovijesti	16

6. ANALIZA SLUČAJA – VLADA I DRUGI ZAGOVORNICI ZAKONA O SLOBODI VJEROISPOVIJESTI U CRNOGORSKIM MEDIJIMA	17
6.1. U uredničkom sadržaju etabliranih medija nema govora mržnje	17
6.2. Zapaljivi govor u desno orijentisanom mediju	18
6.3. Međusobne uvrede čitalaca	18
6.4. Mržnja se širi i na Fejsbuku	19
6.5. Pregled uočenih narativa o zagovornicima Zakona o slobodi vjeroispovijesti	19
7. AKTIVNOSTI PREVENCIJE I BORBE PROTIV NARATIVA KOJI SADRŽE GOVOR MRŽNJE I DEZINFORMACIJA U CRNOJ GORI	21
8. ZAKLJUČCI	22
9. PREPORUKE	23
Literatura i izvori	24
O autorki	29

ANALIZA NARATIVA KOJI SADRŽE GOVOR MRŽNJE I DEZINFORMACIJE

Milica Bogdanović

1. UVOD

Posljednjih nekoliko godina Crna Gora se, uz nepostojanje adekvatne samoregulacije i uz neuređeno tržište, suočava i s vidljivim rastućim trendovima uvredljivog govora u javnom prostoru koji nerijetko prelazi u govor mržnje, kao i sa širenjem dezinformacija i propagande.

Kroz koje kanale se u Crnoj Gori šire govor mržnje, dezinformacije i propaganda, te kakvi su političko-ekonomski aspekti tih različitih vrsta medija i komunikacijskih praksi, bilo je u fokusu prethodnog istraživanja koje je sprovedla Mreža za profesionalizaciju medija Jugoistočne Evrope (SEENPM).

Zaključci istraživanja, sprovedenog u sedam zemalja Zapadnog Balkana i u Turskoj, bazirani su na javno dostupnim relevantnim istraživanjima međunarodnih i domaćih institucija i organizacija, na odlukama regulatornih tijela i nalazima platformi koje se bave provjerom činjenica, te dodatno temeljeni na intervjuima sa sagovornicima koji imaju novinarsko i uredničko iskustvo ili civilnim aktivistima s dugogodišnjim iskustvom u oblasti medija.

Glavni zaključci analize koju je, u periodu od maja do jula 2020, u Crnoj Gori sproveo Institut za medije Crne Gore, jeste da se govor mržnje, dezinformacije i propaganda kreiraju i plasiraju kroz medije koji posluju u zemljama regiona, koji su čitani u Crnoj Gori, a čiji sadržaj prenose pojedini onlajn mediji u Crnoj Gori i tako doprinose širokoj rasprostranjenosti neprofesionalnih objava, zatim kroz pojedine desno orijentisane onlajn medije u Crnoj Gori koje su osnovali/ uređuju pojedinci prepoznati kao anti-NATO aktivisti povezani s opozicionim partijama i kroz stranice na društvenim mrežama koje u kontinuitetu plasiraju uvredljivi govor i govor mržnje prema javnim ličnostima iz Crne Gore, a za koje nije poznato koje organizacije/strukture stoje iza njih i ko ih finansira (Bogdanović, 2016).

Imajući u vidu da su regionalni mediji koji objavljuju dezinformacije, govor mržnje i propagandu, ali i crnogorski desno orijentisani mediji među najposjećenijim sajtovima u Crnoj Gori, te da ovi tipovi medija i komunikacijskih praksi intenziviraju objavljivanje neprofesionalnog sadržaja u kriznim političkim i društvenim momentima, neupitan je njihov uticaj na formiranje javnog mnjenja.

Zato je SEENPM, kroz projekat „SNAŽNI – Mediji bez mržnje i dezinformacija“ koji finansira Evropska unija, odlučila da ode korak naprijed i da istraži vrste narativa¹ koje sadrže govor mržnje, a koji se šire u domaćim medijima. Tražeći narative koji sadrže govor mržnje, zabilježeni su i oni koji su sadrže elemente govora mržnje, dezinformacije i propagandu ili narativi koji ne moraju nužno biti lažni, ali su prisutni u izvještavanju o određenoj ciljnoj grupi.

Cilj ovog istraživanja je da se institucijama, organizacijama civilnog društva, medijskoj zajednici i građanima pruži vjerodostojna analiza koja će biti osnova za dalje aktivnosti na polju izgradnje otpornosti društva na ovakve pojave.

2. METODOLOGIJA

Da bi dali odgovor na pitanje koji su glavni obrasci i primjeri narativa koji sadrže govor mržnje i dezinformacije, a objavljuju se u crnogorskim medijima i na Fejsbuku, naš istraživački tim uradio je sljedeće:

1. Na osnovu prethodno urađenog istraživanja u sedam zemalja Zapadnog Balkana i u Turskoj, na regionalnom nivou identifikovane su dvije ciljne grupe – migranti i novinari, i niz narativa koji sadrže govor mržnje i dezinformacije, a koji se odnose na ove ciljne grupe (npr. „migranti su potencijalni teroristi“, „migranti su opasnost za javno zdravlje, zaraženi su novim koronavirusom, prljavi su“, „novinari su strani plaćenici, lažovi“ itd.). Na regionalnom nivou identifikovana je i još jedna ciljna grupa – politička opozicija, i narativi koji su ka njoj usmjereni (npr. „opozicionari su izdajice“, „opozicionari ne rade u najboljem interesu društva“ itd.).
2. Imajući u vidu aktuelne političke i društvene prilike, u Crnoj Gori smo ciljnu grupu politička opozicija analizirali u kontekstu usvajanja Zakona o slobodi vjeroispovijesti. Tako su, kao treća ciljna grupa, odabrani politička opozicija i Srpska pravoslavna crkva (SPC), kao protivnici ovog Zakona.
3. Istraživači su na nacionalnom nivou, u zavisnosti od specifičnosti države, imali mogućnost da identifikuju dodatne ciljne grupe i da analiziraju narative koji su usmjereni prema njima. Da bi dobili detaljan uvid u to kako su se, u slučaju izvještavanja o Zakonu o slobodi vjeroispovijesti, širili narativi koji sadrže govor mržnje, naš istraživački tim je kao četvrtu ciljnu grupu izabrao

¹ Pojam „nativ“ u kolokvijalnom smislu, označava „priču“ („naracija“ koja se prevodi kao priča, pričanje, pripovijedanje). U aktuelnom (sadašnjem) korišćenju, u novinarstvu, nativ znači i sadržaj i opis toka priče, odnosno izvještaja o događaju koji se prati. Nativ je, dakle, način na koji neki medij prenosi informacije o nekom događaju, određenoj situaciji, temi ili ličnosti. Stoga, često informacije koje dominiraju u nativu ne moraju biti netačne ili lažne. Prilikom kreiranja narativa, medij može koristiti različite manipulacije ili ne poštovati osnovne principe profesionalnog izvještavanja – od senzacionalističkog i tabloidnog izvještavanja, preko prenošenja neprovjerenih informacija, izostavljanja bitnih informacija, nekritičkog prenošenja mnogobrojnih izjava, pristrasnog i jednostranog izvještavanja, pa do namjernog usmjeravanja zaključaka čitalaca u smjeru koji mediju odgovara. Izvor: Bogdanović, Milica, Kovačević, Milica, Analiza narativa – Svemoćno rusko oružje, CDT, 2019. Dostupno: <https://bit.ly/2B4GYVQ>. Pristupano: 24. 9. 2020.

Vladu Crne Gore i druge zagovornike novog propisa i analizirao narative koji su ka njima usmjereni. Namjera je bila postići potpunu sliku o narativima koje koriste i kojima su izložene obje ciljne grupe u vezi s ovom temom.

Za sve ciljne grupe dodatno je analiziran i rodni aspekt (migrantkinje, novinarke, pripadnice političke opozicije / oponentkinje Vladi, zagovornice Zakona o slobodi vjeroispovijesti).

Nakon odabira ciljnih grupa identifikovani su važni slučajevi/događaji/incidenti koji se vezuju za te četiri ciljne grupe, a koji su se dogodili u periodu od juna 2019. do juna 2020. Za svaku ciljnu grupu izabrali smo period od sedam do petnaest dana kad su mediji izvještavali o nekom važnom događaju u vezi s tom ciljnom grupom, i analizirali objavljeni urednički sadržaj, te prateće komentare čitalaca, sadržaj objavljen na Fejsbuk stranicama i reakcije korisnika te društvene mreže.

Slijedeći kriterijum relevantnosti, analiziran je sadržaj objavljen u tri najposjećenija crnogorska onlajn medija² – dva etablirana³ Vijesti online i CdM i na portalu In4s, koji je kroz ranija istraživanja prepoznat i kao medij koji širi dezinformacije i propagandu. Uz onlajn medije, analizirane su i stranice na društvenoj mreži Fejsbuk, koje su u prethodnom istraživanju prepoznate kao kanali za širenje govora mržnje, dezinformacija i propagande.

Osim glavnog istraživačkog pitanja koji su obrasci i primjeri narativa koji sadrže govor mržnje, cilj ove analize je da za svaku odabranu ciljnu grupu i događaje koji se vezuju za njih, dobijemo odgovore na pitanja:

- Koji su akteri i događaji koji služe kao glavni generatori narativa koji sadrže mržnju i dezinformacije?
- Koje su glavne ideje i poruke koje se šire u medijima i na društvenim mrežama o odabranim ciljnim grupama?
- Kakva je dinamika kreiranja i širenja tih narativa?
- Kakve su reakcije?
- Kakve su mogućnosti za akcije prevencije i naknadne akcije borbe protiv širenja mržnje i dezinformacija?

U narednim poglavljima prikazaćemo analizu vrsta narativa koji se o migrantima, novinarima, protivnicima i zagovornicima Zakona o slobodi vjeroispovijesti šire u crnogorskim medijima i na društvenoj mreži Fejsbuk.

² Pregled najposjećenijih sajtova u Crnoj Gori <https://www.similarweb.com/top-websites/montenegro>.
Pristupano: 24. 9. 2020.

³ Etablirane medije definišemo kao medije koji su kroz duži period produkcije medijskog sadržaja postali relevantan izvor informacija i mjesto rasprave o temama od javnog interesa. Mediji koji imaju značajnu publiku, uticaj i resurse.

3. ANALIZA SLUČAJA – MIGRANTI⁴ U CRNOGORSKIM MEDIJIMA

Iako je Crna Gora za migrante tranzitna država na „balkanskoj ruti“⁵, tokom 2019. i 2020. godine ta tema nije bila u fokusu crnogorskih etabliranih medija (Vijesti online i CdM) i desno orijentisanog onlajn medija (In4s). Na mjesečnom nivou u ovim medijima objavljeno je u prosjeku od svega nekoliko tekstova do dvadesetak tekstova s ovom tematikom.

O problemima migranata i migrantskoj krizi⁶ uglavnom se, u etabliranim medijima, izvještavalo kroz rubrike „spoljna politika“ u kojima domaći mediji prenose informacije regionalnih i svjetskih novinskih agencija. Iako su naslovi objavljenih tekstova uglavnom informativni (npr. „Migranti probili ogradu kod srpsko-mađarskog prelaza, mađarski policajci pucali“ [1] ili „Grčka gradi novu ogradu zbog migranata, uvode moratorijum za traženje azila“ [2]), primjetno je da u etabliranim medijima ima i senzacionalističkih (npr. „Migranti na tursko-grčkoj granici gube nadu: Prepušteni smo psima“ [3] ili „Evropska unija na grčko-tursku granicu šalje vojsku, avione i brodove“ [4]), ali se time uglavnom šalje poruka da migranti dolaze iz zemalja koje su obuhvaćene ratom i u kojima se ne poštuju temeljna ljudska prava. Crnogorski etablirani mediji uglavnom su prenosili tekstove u kojima su migranti predstavljeni kao „ljudi u nevolji kojima je potrebna pomoć“ [3]. Međutim, u rubrikama „spoljna politika“ uočeni su rijetki primjeri tekstova koji sadrže narativ da su „migranti agresivni i da napadaju policiju, pa je samim tim potrebno podići bodljikavu žicu na granicama, iskoristiti suzavce ili pucati“ [1].

Crnogorski etablirani mediji uglavnom su prenosili tekstove u kojima su migranti predstavljeni kao „ljudi u nevolji kojima je potrebna pomoć“.

S druge strane, u lokalnom kontekstu o migrantima se izvještava rijetko i uglavnom vezano za neki pojedinačni događaj poput obijanja i paljenja kuća u mjestu Vilusi kod Nikšića, do razapinjanja šatora u podgoričkom naselju Zlatica i izazivanja požara u Pljevljima. Već u naslovima tekstova poput „Požar u Pljevljima, najvjerovatnije ga izazvali migranti“ [5] ili „Mještani Vilusa tvrde da migranti obijaju i pale kuće, iz policije se ne oglašavaju“ [6], krši se Etički kodeks novinara i novinarki Crne Gore i pretpostavka nevinosti. Tekstovi su bazirani na izjavama mještana, bez dodatnih zvaničnih informacija policije i tužilaštva koji bi potvrdili ili demantovali tvrdnje da su migranti počinio

4 Krovni pojam koji nije definisan međunarodnim pravom, odražavajući uobičajeno laičko razumijevanje osobe koja se odseli iz svog uobičajenog prebivališta unutar države ili preko međunarodne granice, privremeno ili trajno, i iz različitih razloga. Izraz uključuje određeni broj dobro definisanih pravnih kategorija ljudi, kao što su adnici migranti; osobe čije su određene vrste kretanja zakonski definisani, poput krijumčarenih migranata; kao i oni čiji status ili način kretanja nijesu posebno definisani prema međunarodnom pravu, poput međunarodnih studenata. Na međunarodnom nivou ne postoji univerzalno prihvaćena definicija „migrant“. Sadašnju definiciju razvio je IOM u svoje svrhe i nije namijenjeno impliciranju ili stvaranju bilo koje nove pravne kategorije. Glossary on Migration, IOM, 2019. Dostupno na: <https://bit.ly/3d3q6gM>

5 Balkanska ruta je pojam koji se najčešće koristi kad se govori o dolasku izbjeglica s Bliskog istoka preko Balkana do Evrope. Deutsche Well, pojmovnik. Dostupno na: <https://bit.ly/3lmF7gB>

6 Složeni i često veliki migrantski tokovi i obrasci mobilnosti uzrokovani krizom koji obično uključuju značajne ranjivosti za pojedince i pogođene zajednice i generišu dugoročno upravljanje izazovima migracija. Migrantska kriza može biti naglo ili polako, može imati prirodne uzroke ili uzroke koje je čovjek stvorio i može se dogoditi interno ili preko granica. Glossary on Migration, IOM, 2019. Dostupno na: <https://bit.ly/3d3q6gM>

krivičnih djela. U ovim tekstovima dominira narativ da „migranti dolaze iz zemalja u kojima se ne poštuju temeljna ljudska prava i da su varvari“, te da su „prijetnja po bezbjednost lokalnog stanovništva“. Izvori ovih informacija često su neimenovani i nezvanični.

Međutim, da bismo dobili detaljan uvid u narative koji sadrže govor mržnje i dezinformacije, u skladu s metodologijom, posebno smo analizirali desetodnevni period od 20. novembra do 30. decembra 2019. kad je u Crnoj Gori zabilježen slučaj hapšenja desetak osoba pod sumnjom da su učestvovali u krijumčarenju migranata ka Bosni i Hercegovini [7]. Analizirali smo sadržaj objavljen na portalima Vijesti online, CdM i In4s, a ovo su glavni zaključci:

3.1. Govora mržnje nema u uredničkom sadržaju etabliranih medija

U ovom analiziranom periodu, nijesmo uočili prisustvo narativa koji sadrže govor mržnje u uredničkom sadržaju etabliranih medija. Mediji su u analiziranom slučaju dominantno prenosili zvanične informacije policije i saopštenja u kojima nije bilo detalja o žrtvama trgovine ljudima. U ovom periodu na portalu CdM objavljeni su i tekstovi u kojima je glavna poruka bila da, za razliku od država regiona, Crna Gora je „položila ispit“ kad su u pitanju migranti, te da bi takav pristup trebalo da primijeni i u slučaju drugih ugroženih grupa [8]. Na portalu Vijesti online je u tom periodu objavljena serija istraživačkih tekstova, nakon što su reporteri Vijesti proveli tri dana u graničnom području Crne Gore s državljanima Maroka, Avganistana, Irana i Sirije i svjedočili njihovim pokušajima da nezakonito uđu u susjednu Bosnu i Hercegovinu [9]. Tekstovi su bazirani na ispovijestima migranata i zvaničnim izjavama institucija i međunarodnih institucija, a glavna poruka je da su migranti ugroženi i da se suočavaju s nehumanim uslovima života. Iako su u seriji tekstova objavljeni detalji pokušaja nezakonitog prelaska, nije poznato je li nakon objave ovih tekstova uslijedila reakcija institucija.

3.2. Dezinformacije o migrantima u desno orijentisanom onlajn mediju

U analiziranom periodu, desno orijentisani onlajn medij in4s nije intenzivno izvještavao o događajima koji se tiču migranata. Rijetki tekstovi koji su od 20. do 30. novembra 2019. objavljeni u ovom mediju, preneseni su iz drugih medija iz regiona. Narativ koji dominira u njima je da su „migranti opasni nasilnici“ [10]. Prilikom ranijeg izvještavanja o migrantima, ovaj medij je koristio izjave sagovornika Dževada Galijaševića, čije su tvrdnje više puta bile predmet analize platformi za provjeravanje činjenica u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini. Galijašević je poznat po tome što širi neprovjerene informacije i teorije zavjere u kojima dominira narativ da su „migranti teroristi i prijetnja po bezbjednost zemlje u koju dolaze“, te da su „epidemiološka prijetnja“ (Kovačević, 2020).

3.3. Mržnja se širi u komentarima čitalaca

U komentarima čitalaca, koji su prepoznati kao problematičan segment onlajn medija, uočeni su pozivi na fizičko nasilje nad migrantima [10], zatim sadržaj u kojem se ismijava situacija u kojoj se migranti nalaze [8], te šire teorije zavjere poput one da je cilj dolaska izbjeglica islamizacija Evrope [9]. Ipak, u odnosu na broj komentara koji u etabliranim medijima na dnevnom nivou filtriraju administratori, broj komentara neprihvatljivog sadržaja o migrantima izuzetno je mali.

3.4. Na Fejsbuku rijetko o migrantima

Društvena mreža Fejsbuk kroz prethodno istraživanje prepoznata je kao kanal za širenje govora mržnje, dezinformacija i propagande na društvenim mrežama, ali naš istraživački tim u ovom analiziranom periodu nije naišao na problematične objave o migrantima. Iako u zemljama regiona postoje Fejsbuk stranice i grupe čiji je sadržaj usmjeren protiv migranata, takva praksa nije uočena u Crnoj Gori. Takođe, nijesmo uočili narative koji sadrže govor mržnje, a koji se odnose na migrantkinje.

3.5. Pregled uočenih narativa o migrantima

PREGLED UOČENIH NARATIVA O MIGRANTIMA

CILJNA GRUPA	PRIMJER GLAVNOG NARATIVA	PRIMJERI IZVEDENIH NARATIVA
Migranti	Migranti su prijetnja po lokalno stanovništvo.	Migranti su agresivni i napadaju policiju.
		Migranti su opasni nasilnici.
		Migranti su teroristi i prijetnja po bezbjednost zemlje u koju dolaze.
		Migranti su epidemiološka prijetnja.

Analiza ovog sadržaja pokazala je da pitanje migranata nije bilo u fokusu crnogorskih medija, pa samim tim nijesu uočena ni česta odstupanja od profesionalnih standarda. Nijesu zabilježeni slučajevi kad su profesionalna udruženja ukazala na pojedinačne primjere neetičkog izvještavanja, ali smo uočili pojedinačne slučajeve kad je lokalna platforma za provjeru informacija dokazivala netačne tvrdnje koje su objavljene na portalu in4s.

4. ANALIZA SLUČAJA – NOVINARI U CRNOGORSKIM MEDIJIMA

Protekle 2019. i 2020. u oblasti medija u Crnoj Gori obilježilo je hapšenje novinara i urednika koji su kreirali i prenosili lažne vijesti pod sumnjom da su time izazivali paniku i nered. Početkom januara, u jeku napete atmosfere povodom usvajanja Zakona o slobodi vjeroispovijesti, portal FOS media objavio je vijest „Pripadnici ROSU na raspolaganju Crnoj Gori na Badnji dan“, nakon čega je uhapšena novinarka i urednica tog medija Anđela Đikanović [11]. Poslije sedam dana uhapšeni su urednici desno orijentisanih medija in4s Gojko Raičević i portala Borba.me Dražen Živković, zbog objavljivanja informacije da je u državnoj Vili Gorica u Podgorici odjeknula eksplozija [12].

Analizirajući tekstove koji su u periodu od 5. do 15. januara objavljeni u tri najposjećenija onlajn medija⁷ – dva etablirana (Vijesti online i CdM) i jednom desno orijentisanom (in4s), istraživali smo narative koji sadrže govor mržnje i dezinformacije, a koji se odnose na crnogorske novinare. Osim uredničkog sadržaja, analizirali smo komentare čitalaca i komentare korisnika društvene mreže Fejsbuk koji su povezani s objavljenim tekstovima i uočili sljedeće:

4.1. U etabliranim medijima različiti narativi o novinarima

U uredničkom sadržaju etabliranih medija koji se odnose na slučajeve hapšenja novinara i urednika nijesmo uočili narative koji sadrže govor mržnje. Portal Vijesti online objavljivao je kako saopštenja institucija, tako i izjave advokata uhapšenih i brojne reakcije domaćih i međunarodnih organizacija koje se bave slobodom medija i položajem novinara. U saopštenjima policije dominira poruka da „novinari objavljuju lažne vijesti i time izazivaju paniku i nered među građanima“ [11], dok domaće i međunarodne organizacije u svojim reakcijama ne negiraju da su ovi novinari objavljivali lažne informacije, ali naglašavaju da je „reakcija tužilaštva preoštra“, da „hapšenje ne može biti opravdano“ [13] i da „iza hapšenja novinara stoji Vlada“ [14]. Uz to, objavljene su i reakcije opozicionih političkih partija čija je glavna poruka da su „novinari žrtve represije države“ [15] i da je to „nedemokratski čin koji ne priliči razvijenoj evropskoj državi“ [16]. Oba etablirana medija prenijela su poruku Ministarstva vanjskih poslova Crne Gore da je „plasiranje dezinformacija pokušaj miješanja treće strane u unutrašnja pitanja Crne Gore s namjerom destabilizacije države i narušavanja javnog reda i mira“ [17] što može biti dio šireg narativa da „novinari objavljuju ono što im je naloženo“.

⁷ Koristeći ključne riječi relevantne za ove događaje, u ova tri analizirana medija uspjeli smo da pronađemo 104 teksta koji su povezani s hapšenjem Đikanović, Raičević i Živković. Primjetno je da je na portalu Vijesti online o slučaju Đikanović objavljeno znatno više tekstova (18) nego na portalima CdM (8) i in4s (10). U slučaju hapšenja Raičevića i Živkovića od oko 68 pronađenih tekstova najviše je objavljeno na in4s (40), zatim na Vijesti online (21), pa na CdM (7).

Portal CdM je objavio i izjavu Darka Trifunovića koji je, kao stručnjak za bezbjednost, kazao „da je objavljivanje i širenje dezinformacija koje je objavio FOS, dio specijalnog hibridnog rata koji se vodi protiv Crne Gore, a iza kojeg stoji tajna ruska služba“ [18], dok je u februaru 2020. kazao da se „Raičević lažno predstavlja kao novinar, da je on vlasnik plaćeničke nevladine organizacije čiji je zadatak da širi sramnu propagandu protiv Crne Gore, pokušavajući da u svu tu priču uvuče i Vladu Srbije“ [19].

4.2. Teorije zavjere u desno orijentisanom mediju

Hapšenje Raičevića bilo je povod portalu in4s za širenje teorija zavjere o tome ko je nalogodavac. Raičević je rekao da je u pitanju „zavjera tužilaštva, policije i sudstva kojom koordiniše Američka ambasada“ [20], te da je njegovo hapšenje najavila predstavnica Ambasade SAD Džudi Kuo koja je ranije kazala da „In4s i Borba dezinformišu po nalogu Kremlja“ [21]. Takođe, Raičević je tvrdio da je njegovo hapšenje sprovedeno po nalogu NATO i da je NATO tim svojim forenzičkim metodama, zajedno s analitičarima iz Srbije (na čelu s Darkom Trifunovićem) unaprijed znao ko će biti procesuiran [20]. U nizu tekstova koje je in4s objavio o ovom slučaju sagovornici iz Crne Gore i regiona uglavnom su govorili da su „Raičević i Živković uhapšeni jer su Srbi“ [22], te da činom hapšenja tužilačko-polijski organi „žele da disciplinuju neposlušne opozicione novinare“ [23]. Takođe, In4s je u ovom periodu bio izvor tabloidima i desno orijentisanim medijima iz Srbije koji su u kontinuitetu izvještavali o slučajevima hapšenja novinara [24].

4.3. Uvrede u komentarima čitalaca

Čitaoci na portalu In4s u komentarima dominantno podržavaju urednika ovog medija, ali objavljuju i niz uvreda koje se odnose na državne funkcionere (npr. da je predsjednik Milo Đukanović fašista, tiranin, lažov...[25]). Takođe, zabilježeni su i pojedinačni slučajevi uvreda na račun urednika medija koji su prepoznati kao provladini [26]. Na portalu CdM, gdje je uočeno manje komentara podrške uhapšenim kreatorima i prenosiocima lažnih vijesti, uočili smo pojedinačne komentare koji sadrže narativ da su „novinari plaćenici i da mogu biti kupljeni“ [27]. Takođe, Raičević i Živković nazivani su „neprijateljima države“ [27] koji su „odavno trebali biti uhapšeni“ [28].

Na portalu Vijesti ima najmanje komentara o slučaju Raičević i Živković, ali i o slučaju Đukanović. Nijesmo uočili komentare koji sadrže govor mržnje usmjeren ka novinarima, ali jesmo pojedinačne komentare koji su dio narativa da su „novinari lažovi“ [29] (npr. „Sve te novinare na Goli otok. Velika većina neobjektivna, pišu laži zbog čitanosti.“). Informacije o hapšenju ovih novinara objavljivane su na društvenim mrežama medija koji su o tome izvještavali, kao i na mnogim Fejsbuk stranicama sa srpskim ili anti-NATO predznakom, gdje se ovaj sadržaj dalje komentariše bez moderacije.

4.4. Slučaj „Svjedok Božje ljubavi“ – uvrede na račun autorki

U periodu od juna 2019. do jula 2020. koje obuhvata ovo istraživanje uočeni su još neki slučajevi uvreda na račun novinarki Radio-televizije Crne Gore (RTCG) Tanje Šuković i Snježane Rakonjac koje su autorke filma „Svjedok božje ljubavi“ o mitropolitu Amfilohiju Radoviću. Šuković je inicirala pokretanje disciplinskog postupka protiv tadašnje novinarkinje RTCG Nevenke Čirović i novinara Zorana Lekovića, jer su je „ponižavali i vrijeđali na svojim Fejsbuk profilima“ [30], dok su Čirović i Leković nakon toga tražili pokretanje disciplinskog postupka protiv Šuković zbog „kršenja profesionalnih standarda“ [30]. Leković je na Fejsbuku film okarakterisao kao „nedjelo“, „zastiđe i profesionalnu sramotu“, „nevješto sakrivenu naručenu kreaturu od nazovi emisije“, „novinarsku pornografiju bez presedana“ [31].

Informacije o ovom događaju objavljene su u etabliranim crnogorskim medijima Vijesti online i CdM gdje je komentarima čitalaca dominirao narativ da su „Čirović i Leković protiv države i izdajnici svega crnogorskog“ [32]. S druge strane, na portalu in4s film autorki Šuković i Rakonjac nazvan je „besramnim uradkom“, „novim padom u ništavilo radio-televizije“, „fašističkim pamfletom“, a u komentarima čitalaca objavljen je niz uvreda na račun uredništva RTCG [33].

4.5. Pregled uočenih narativa o novinarima

Analizirajući sadržaj narativa o novinarima prepoznali smo narative koji sadrže elemente govora mržnje, dezinformacije i propagandu.

PREGLED UOČENIH NARATIVA O NOVINARIMA

CILJNA GRUPA	PRIMJER GLAVNOG NARATIVA	PRIMJERI IZVEDENIH NARATIVA
Novinari/ novinarke	Novinari/novinarke objavljuju lažne vijesti.	Novinari su žrtve represije države. Hapšenje novinara je neopravdano.
		Novinari objavljuju ono što im je naloženo.
		Novinari su plaćenici, rade za treću stranu (Srbiju, Rusiju, ANB...).
		Novinari su neprijatelji države.

Strukovna udruženja i civilni sektor, uglavnom nesporeći da su Đikanović, Raičević i Živković neprofesionalno postupili objavljujući neproverene informacije, aktivno su reagovali u slučajevima hapšenja kreatora i prenosioca lažnih vijesti osuđujući „neprimjerenu reakciju države“. Međutim, nijesmo zabilježili dodatne reakcije ili analize koje se odnose na izvještavanje medija i širenje narativa u ovim slučajevima.

5. ANALIZA SLUČAJA – POLITIČKA OPOZICIJA I SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA (SPC) – PROTIVNICI ZAKONA O SLOBODI VJEROISPOVIJESTI U CRNOGORSKIM MEDIJIMA

Gotovo deceniju i po nakon što je Crna Gora na referendumu izglasala državnu nezavisnost, Vlada je krajem 2019. odlučila da zakonski reguliše položaj vjerskih zajednica usvajanjem Zakona o slobodi vjeroispovijesti. To je izazvalo masovne višemjesečne proteste vjernika SPC, uz podršku nekoliko tada opozicionih stranaka, zbog odredbe koja je predviđala da dio crkvene imovine, za koji nema dokaza da su u vlasništvu crkve, bude prepisan na državu.

Tri najposjećenija onlajn medija – etablirani (Vijesti online i CdM) i desno orijentisani onlajn mediji (in4s) u periodu od 27. decembra 2019. do 7. januara 2020. intenzivno su izvještavali o tim događajima⁸. Analizirajući kako se o tadašnjoj opoziciji i SPC, kao protivnicima Zakona o slobodi vjeroispovijesti izvještavalo u ova tri medija, te koji narativi dominiraju u komentarima čitalaca i na Fejsbuk stranicama koje su prepoznate kao kanali za širenje govora mržnje i dezinformacija, zaključili smo:

5.1. Urednički sadržaj etabliranih medija bez govora mržnje

U objavama o protivnicima Zakona o slobodi vjeroispovijesti na portalima Vijesti online i CdM nijesmo uočili urednički sadržaj u kome se širi govor mržnje. Portal CdM je objavljivao stranačka saopštenja, kolumne i izjave sagovornika iz Crne Gore i regiona koji su bili kritički nastrojeni prema tadašnjoj opoziciji i SPC. U ovim objavama dominira narativ da protivnici Zakona (dio tadašnje opozicije i SPC) „rade protiv interesa države i naroda“, te da su „izdajnici koji rade za interese Srbije i Rusije“. Takođe, u intervjuima sa sagovornicima iz regiona uočen je narativ da je „SPC parapolićka organizacija i da su protestne litije politički skupovi“ [34].

Takođe, uočene su poruke da „mitropolit Amfilohije Radović propagira svetosavlje i da pokušava da kulturno i politički preoblikuje crnogorski identitet“ [35], te da „protestnim litijama želi samo da zadrži ogromne finansijske privilegije“ [36]. Među objavljenim izjavama je i stav političara iz Srbije Čedomira Jovanovića koji smatra da je „crkva kao zločinačka družina u punoj snazi i u srpskom i u crnogorskom društvu riješena da nas uvede u građanske sukobe“ [37], te da je „Rusija umiješana u događaje u Crnoj Gori“ [38].

⁸ Koristeći ključne riječi relevantne za ove događaje, u ova tri analizirana medija uspjeli smo da pronađemo 284 teksta koji su povezani sa usvajanjem Zakona o slobodi vjeroispovijesti i dešavanjima u periodu od 27. decembra do 7. januara 2020. Na portalu Vijesti online našli smo najviše tekstova (123), zatim na portalu In4s (103) i na portalu CdM (58).

S druge strane, na portalu Vijesti online u analiziranom periodu u uredničkom sadržaju uočeno je znatno manje medijskih objava usmjerenih protiv SPC i tadašnje opozicije. Poruke, u kojima dominira narativ da su „opponenti Zakona izdajnici“, da „vraćaju državu tamo gdje je bila prije 100 godina“, te da se „satanizuju oni koji su podržali zakon“ [39] uglavnom su sadržane u stranačkim saopštenjima vladajuće partije. Kroz saopštenja vladajuće partije i policije, koju su prenosila oba etablirana medija, dominira narativ da „SPC podstiče nasilje, narušava mir i stabilnost u državi“ [40].

Na portalu In4s nijesu uočeni tekstovi kritički orijentisani prema oponentima Zakona.

5.2. Protivnike Zakona vrijeđaju u komentarima

Na sva tri portala, u analiziranom periodu, objavljen je veliki broj komentara. Na portalu CdM, uz tekstove, koji su imali i do 300 komentara čitalaca, uočen je mali broj uvreda koji se odnosi na oponente usvojenom Zakonu (npr. Amfilohije Radović se naziva „Arkanovim i Karadžićevim pomagačem iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine“, „promoterom velikosrpskog nacionalizma i mrziteljem svega crnogorskog“ [41], SPC „svetosavskom sektom, bezbožnicima i ratnim huškačima“ [42], lideri DF-a „štetočinama, lopovima i preletačima koji će sve uraditi za pare“ [43]). Na portalu Vijesti online evidentirane su vijesti uz koje je objavljeno i do 700 komentara. U komentarima čitalaca uočene su uvrede na nacionalnoj osnovi, psovke i međusobna vrijeđanja čitalaca, ali u odnosu na ukupan broj komentara koji se dnevno filtrira u etabliranim medijima, može se zaključiti da je u pitanju mali udio (npr. građani koji idu na litije nazivaju se „Srbadijom, došljacima, fukarašima, tranjama“ [44], lideri DF-a nazivaju se „članovima divljačke skupine, pacovima i nesojima“ [45] itd.). Na portalu in4s uočili smo zanemarljivo malo komentara usmjerenih protiv pristalica SPC i opozicije.

5.3. Uvrede za protivnike Zakona i na Fejsbuku

O političkoj opoziciji koja se krajem 2019. i početkom 2020. protivila usvajanju Zakona o slobodi vjeroispovijesti kroz desetak objava pisale su i Fejsbuk stranica za koje se na osnovu sadržaja koji plasiraju može reći da dijele stavove vladajućih partija. Sadržaj na tim Fejsbuk stranicama uglavnom je usmjeren protiv funkcionera opozicionih partija, uz dominirajući narativ da su „izdajnici države“ [46]. Sadržaj prate komentari u kojima su uvrede na nacionalnoj osnovi [47]. Broj Fejsbuk stranica za koje se, na osnovu objavljenog sadržaja, može reći da dijele stavove vladajućih partija znatno je manji i one objavljuju mnogo manje sadržaja nego stranice koje su prepoznate da dijele stavove i ideje dominantno desno orijentisanih opozicionih partija i interesnih grupa.

5.4. Pregled uočenih narativa o protivnicima Zakona o slobodi vjeroispovijesti

Analizirajući sadržaj narativa o protivnicima Zakona o slobodi vjeroispovijesti prepoznali smo narative koji sadrže elemente govora mržnje, dezinformacije i propagandu.

PREGLED UOČENIH NARATIVA O PROTIVNICIMA ZAKONA O SLOBODI VJEROISPOVIJESTI

CILJNA GRUPA	PRIMJER GLAVNOG NARATIVA	PRIMJERI IZVEDENIH NARATIVA
Politička opozicija i Srpska pravoslavna crkva – protivnici Zakona o slobodi vjeroispovijesti	Politička opozicija i Srpska pravoslavna crkva (protivnici Zakona o slobodi vjeroispovijesti) rade protiv interesa države Crne Gore i naroda.	Protivnici Zakona o slobodi vjeroispovijesti vraćaju državu tamo gdje je bila prije 100 godina.
		Protivnici Zakona o slobodi vjeroispovijesti su izdajnici.
		Protivnici Zakona o slobodi vjeroispovijesti su saradnici Srbije i Rusije koje se miješaju u unutrašnje stvari Crne Gore.
		Protivnici Zakona podstiču nasilje, narušavaju mir i stabilnost.
		SPC je parapolitička organizacija koja radi protiv Crne Gore. Litije su politički skupovi za smjenu vlast.
		SPC brani novac i stečene privilegije.

6. ANALIZA SLUČAJA – VLADA I DRUGI ZAGOVORNICI ZAKONA O SLOBODI VJEROISPOVIJESTI U CRNOGORSKIM MEDIJIMA

U etabliranim medijima, koji su intenzivno izvještavali o Zakonu o slobodi vjeroispovijesti i dešavanjima koja su uslijedila, bilo je stavova kako zagovornika tako i protivnika ovog propisa. Analizirajući tekstove koje smo na osnovu ključnih riječi relevantnih za ove događaje pronašli na portalu Vijesti online, taj mediji je u većem dijelu prenosio stavove protivnika Zakona o slobodi vjeroispovijesti, njihova saopštenja, te najave SPC o održavanju protestnih litija i detaljne informacije nakon održanih događaja. S druge strane, na portalu CdM pronašli smo znatno manje informacije o aktivnostima SPC, dok su na portalu In4s dominantno objavljivane informacije koje su usmjerene protiv novog Zakona, a čiji su sagovornici ili izvori predstavnici SPC ili partija koje su zagovornice povlačenja ovog Zakona. S obzirom na količinu objavljenog sadržaja koji zastupa i promovira stavove i interese jedne strane, mogli bismo zaključiti da su sva tri analizirana medija svoj urednički prostor koristila za promociju stavova izvora čije su sadržaje u kontinuitetu prenosili.

6.1. U uredničkom sadržaju etabliranih medija nema govora mržnje

Analizirajući urednički sadržaj koji je objavljen u etabliranim medijima Vijesti online i CdM, nijesmo uočili primjere govora mržnje usmjerenog ka predstavnicima Vlade Crne Gore, državnih institucija, partija, organizacija i pojedinaca koji su predložili i podržali Zakon o slobodi vjeroispovijesti. Međutim, uočili smo da su ovi mediji nerijetko prenosili saopštenja SPC-a u kojima su predlagači Zakona nazivani „bezbožnicima“ [48], „anticrkvenom družinom“, „ostatkom bezbožnog titoističkog autokratskog režima“ [49], „moralno otuđenim ljudima, ogrezlim i osionim u svom vlastoljublju i gordosti i sklonim svakom bezakonju“ [49]. Desetine objavljenih saopštenja SPC i izjave njihovih predstavnika, te partija i organizacija koje su podržavale njihove aktivnosti sadrže narativ da „Vlada Crne Gore neustavnim Zakonom hoće da otme crkvenu imovinu“, da je „Vlada Crne Gore napravila nakaradni, antiustavni i antidiskriminirajući Zakon koji je usmjeren protiv Srpske pravoslavne crkve i pravoslavne većine u Crnoj Gori“, te da „sprovodi anticrkvene poteze konfiskacije imovine nalik revolucionarima 1789. u Francuskoj“ [50]. U ovom periodu objavljivana su i saopštenja zvanične Rusije u kojima dominira poruka da je Zakon „administrativni pritisak na SPC kako bi se u potpunosti istisnula iz Crne Gore“ [51], te izjave predstavnika SPC iz Srbije ili Rusije i stavovi političara iz regiona poput Aleksandra Vučića i Milorada Dodika.

6.2. Zapaljivi govor u desno orijentisanom mediju

Analizirajući sadržaj koji je krajem decembra i početkom januara objavljen na portalu in4s, uočili smo da ovaj medij zagovara stavove SPC objavljujući isključivo sadržaj koji je usmjeren protiv Zakona o slobodi vjeroispovijesti i njegovih zagovornika.

U objavljenom uredničkom sadržaju, u kojem dominiraju izjave i saopštenje SPC, partija koje dijele ove stavove, te sagovornici iz crkvenog i političkog života iz zemalja regiona i Srbije, nijesmo uočili primjere govora mržnje, ali jesmo uvrede i zapaljivi govor koji se dodatno podstiče u nefiltriranim komentarima čitalaca. Glavni narativ u tim tekstovima je da „Vlada Crne Gore i predsjednik Milo Đukanović neustavnim Zakonom hoće da otmu crkvenu imovinu i da je proglase državnom“, te da je „Đukanović nekršten i nevjerujući“. Uz dominantne izjave predstavnika SPC iz Crne Gore, partija, organizacija i pojedinaca koji su protivnici Zakona, in4s je prenosio izjave predstavnika SPC iz Srbije ili Rusije, političare i analitičare iz zemalja regiona koji podržavaju SPC i njihove aktivnosti i Đukanovićevu politiku ocjenjuju kao „fašisoidnu koja vodi ka bratoubilaštvu“ [52]. Uočen je i primjer kad je in4s prenosio poruke prijeteće zagovornika Zakona koji su Đukanoviću poručili da će „proći kao Zoran Đinđić“ [53], nekadašnji premijer Srbije na kojeg je 2003. godine izvršen atentat u Beogradu. U ovom mediju objavljen je i poster s fotografijama poslanika koji su glasali za ovaj Zakon uz poruku da su isključeni iz pravoslavne crkve [58]. Takođe, u analiziranom periodu zabilježili smo primjer civilne aktivistkinje za ženska prava Ljiljane Raičević koja je na Fejsbuku, na račun predstavnika SPC Velibora Džomića napisala da bi mu „udarila depor na ličnu (kartu)“. In4s je prenio njen komentar, naslovljen „NVO aktivistkinja Ljiljana Raičević traži progon sveštenika Velibora Džomića“ [54] što je izazvalo niz uvredljivih komentara čitalaca koji se odnose na njenu rodnu pripadnost, privatni i profesionalni život (poput „crvene ustaše“, „soroševa đavolice“, „plavuša“, „matora vještica“, „nedoje*ana NATO koka“). Ovaj tekst podijelio je niz Fejsbuk stranica koje dijele ideje i stavove desno orijentisanih medija, što je podstaklo dodatno širenje uvreda, pa čak i poziva na nasilje i ubistvo Raičevićeve [55].

6.3. Međusobne uvrede čitalaca

Uočili smo da je u vrijeme donošenja Zakona o slobodi vjeroispovijesti broj komentara čitalaca u etabliranim onlajn medijima bio znatno veći u odnosu broj komentara o nekim drugim aktuelnim temama poput pandemije koronavirusa (Institut za medije CG, 2020). U komentarima u etabliranim, ali i u desno orijentisanom mediju dominantno su objavljeni sadržaji koji su usmjereni protiv Zakona i njegovih zagovornika, te dominira narativ da „Vlada Crne Gore hoće da otme crkvenu imovinu“. Analizirani sadržaj ukazuje na sumnju da ovo komentarisanje može biti organizovano i koordinisano od strane različitih interesnih grupa koje se protive Zakonu. U odnosu na količinu komentara koju na dnevnom nivou objave ovi mediji, mali je broj onih koji

sadrže uvrede ili govor mržnje, a uglavnom se odnose na uvrede na nacionalnoj osnovi (npr. milogorci su kao žirafe) te uvrede na račun političara vlasti (npr. vaspitani u duhu bogoubistva i bratoubistva). Takođe, uočili smo da se češće čitaoci međusobno vrijeđaju nego što se uvrede odnose na nekoga ko je akter u objavljenom tekstu. Uz tekstove na portalu in4s u prosjeku je objavljeno i po deset puta manje komentara čitalaca nego u etabliranim onlajn medijima, ali neuporedivo više uvreda na nacionalnoj, vjerskoj i seksualnoj osnovi, zatim dezinformacije i teorije zavjere (npr. milogorska poturica, antisrpski i antihrišćanski režim, bagro milogorska, Montenegro je islamska država, Milo sotonno...).

6.4. Mržnja se širi i na Fejsbuku

Tekstovi u kojima dominira narativ da „crnogorska vlast želi Zakonom da otme crkve i manastire“, osim na Fejsbuk stranici In4s, u kontinuitetu se dijele i na Fejsbuk stranicama sa koje dijele stavove i ideje koje zagovara ovaj medij (poput Ludački pokret Ne damo svetinje, Nikšić ponosni srpski grad, Srpsko u Crnoj Gori, Srpska Crna Gora, Crna Gora – Srpska sparta...). Ove stranice u prosjeku imaju od nekoliko do desetak hiljada pratilaca i tako omogućavaju da jedan tekst koji kreira medij posredstvom desetine različitih Fejsbuk stranica stigne i do 100 hiljada čitalaca.

Važnu ulogu u podsticanju širenja uvreda i etiketiranju pojedinaca imala je politička grupacija Demokratski front, koja je bliska SPC i koja se protivila usvajanju ovog Zakona, a koja je na svojoj zvaničnoj stranici [56] objavila fotografije, imena i prezimena i zvanične e-mejl adrese poslanika koji su glasali za ovaj propis. U komentarima su korisnici Fejsbuka objavljivali lične uvrede i vrijeđali poslanike na nacionalnoj, vjerskoj i rodnoj osnovi.

S obzirom na to su Fejsbuk stranice jedan od kanala kojim se u Crnoj Gori šire govor mržnje, dezinformacije i propaganda, nekoliko njih koje su prepoznate kao izvor problematičnog sadržaja kroz koji nerijetko šire uvredljivi govor i etiketiraju pojedince, uključile su se i u kampanju protiv Zakona o slobodi vjeroispovijesti. Osim aktivnog promovisanja narativa da „ovim Zakonom Vlada otima crkvenu imovinu“, popularne Fejsbuk stranice etiketirale su civilne aktiviste, novinare, pisce i radnike u kulturi koji su kroz javne nastupe bili kritički nastrojeni prema SPC ili koji su podržavali usvajanje ovog propisa [57], te objavama podsticali na dodatno širenje uvreda o njima.

6.5. Pregled uočenih narativa o zagovornicima Zakona o slobodi vjeroispovijesti

Analizirajući sadržaj narativa o zagovornicima Zakona o slobodi vjeroispovijesti prepoznali smo narative koji sadrže elemente govora mržnje, dezinformacije i propagandu.

PREGLED UOČENIH NARATIVA O ZAGOVORNICIMA ZAKONA O SLOBODI VJEROISPOVIJESTI

CILJNA GRUPA	PRIMJER GLAVNOG NARATIVA	PRIMJERI IZVEDENIH NARATIVA
Vlada i drugi zagovornici Zakona o slobodi vjeroispovijesti	Vlada Crne Gore i Milo Đukanović neustavnim Zakonom hoće da otme crkvenu imovinu i proglasi je državnom.	Vlada sprovodi anticrkvene poteze konfiskacije imovine nalik revolucionarima 1789. u Francuskoj.
		Vlada sprovodi antisrpski projekat kojim se Srbi u Crnoj Gori predstavljaju kao destabilizirajući faktor.
		Vlada je napravila nakaradni, antiustavni i diskriminirajući Zakon koji je usmjeren protiv Srpske pravoslavne crkve i pravoslavne većine u Crnoj Gori.
		Vlada je napravila Zakon koji je u skladu sa zlom voljom i pohlepom pojedinaca na vlasti.
		Na vlasti je anticrkvena družina, ostatak bezbožnog komunističkog režima.

Ova analiza sadržaja pokazala je da je ovo bila primarna tema crnogorskih medija o kojoj nijesu raspravljali samo lokalni već i regionalni i svjetski akteri. To su potvrdila i dešavanja u toku 2020. godine kad je pitanje Zakona postalo ključna tema izborne kampanje za parlamentarne izbore. Bez obzira na dotadašnju uređivačku politiku analiziranih medija, možemo zaključiti da etablirani mediji u ovom slučaju nijesu uspjeli da budu dosljedni punoj primjerni profesionalnih standarda i da u kontinuitetu omoguće da objavljeni sadržaj bude uravnotežen i da u svakom tekstu ravnopravno prikaže obje strane u ovom konfliktu. U odnosu na količinu objavljenog sadržaja, u kojem smo uočili i zapaljivi govor, i uvrede zbog nacionalne, vjerske i rodne orijentacije, uočili smo samo pojedine institucionalne (Vijesti online, 2020), te reakcije civilnog sektora koji su pozivali na mir i toleranciju. Uz to, lokalne inicijative za borbu protiv dezinformacija su kroz svoje analize ukazale na širenje dezinformacija o ovim temama (DFC, 2020).

7. AKTIVNOSTI PREVENCIJE I BORBE PROTIV NARATIVA KOJI SADRŽE GOVOR MRŽNJE I DEZINFORMACIJA U CRNOJ GORI

Iako su onlajn mediji i komunikacijske prakse koje se odvijaju na internetu, godinama unazad prepoznati kao kanali za širenje govora mržnje, dezinformacija i propagande, oblast onlajn medija u Crnoj Gori nije bila uređena do usvajanja novog Zakona o medijima⁹.

Zakonom je u julu 2020. godine internetska publikacija (portal) definisana kao medij čiji se sadržaj širi putem interneta i koji se upisuje u evidenciju medija koju vodi Ministarstvo kulture. Portali će biti obavezni da objavljuju impresum i podatke o vlasničkoj strukturi, da vode i podnose evidencije o finansijskim sredstvima dodijeljenim mediju iz javnih prihoda i ostale obaveze iz Zakona. Međutim, pravnici ukazuju na to da Zakonom nije propisana sankcija u slučaju da portal nije evidentiran, te da nije jasno ko snosi prekršajnu odgovornost ako medij nije objavio impresum (Gazivoda, 2020). Takođe, portali su dužni da propišu pravila za objavljivanje komentara čitalaca, dok je osnivač dužan da ukoni komentar koji predstavlja očigledno nezakoniti sadržaj, bez odlaganja, a najkasnije u roku od 60 minuta od saznanja ili od dobijanja prijave drugog lica.

Iako nova zakonska rješenja predstavljaju korak naprijed u uređenju onlajn medija, u Crnoj Gori još nema strateškog pristupa medijskoj pismenosti i borbi protiv dezinformacija (Nikolić, 2019). Početkom 2020. dogodilo se nekoliko slučajeva hapšenja novinara i građana koji su kreirali i prenosili lažne vijesti, što je prema mišljenju ombudsmana „pogrešno shvaćeno ovlašćenje države u kontroli slobode govora“ i „u najmanju ruku diskutabilno sa stanovišta primjene konvencijskih standarda“ (Rajković-Nenadić, 2020). Od tada nijesmo zabilježili aktivnosti ili inicijative nadležnih institucija da se pronade odgovarajuće rješenje umjesto neprihvatljivog hapšenja osumnjičenih za širenje dezinformacija i pasivnog pristupa problemu dezinformacija.

Civilni sektor, uz pomoć stranih donacija, aktivno sprovodi projekte medijske pismenosti, te inicijative za borbu protiv dezinformacija i govora mržnje.

Civilni sektor, uz pomoć stranih donacija, aktivno sprovodi projekte medijske pismenosti, te inicijative za borbu protiv dezinformacija i govora mržnje. Uz to, lokalni analitičari u kontinuitetu objavljuju nalaze istraživanja koji ukazuju na sve ozbiljniji problem širenja dezinformacija koji se intenzivira u kriznim društvenim i političkim situacijama poput pandemije koronavirusa ili u predizbornom periodu. Da bi doprinijeli sprečavanju širenja dezinformacija i smanjili broj ljudi koji vode netačne objave, Fejsbuk i agencija Frans Pres pokrenuli su, u saradnji s lokalnom platformom za borbu protiv dezinformacija Raskrinkavanje.me, nezavisni program za provjeru činjenica u Crnoj Gori (CDT, 2020).

⁹ Zakon o medijima („Sl. lista CG“, br.46/2010, 40/2011 – dr. zakon, 53/2011, 6/2013, 55/2016, 92/2017 i 82/2020 – dr. zakon)

8. ZAKLJUČCI

Aktuelne društvene i političke prilike, te kompleksni međusobni odnosi balkanskih država odražavaju se i na izvještavanje medija. Urađena analiza medijskog sadržaja pokazuje da u zavisnosti od toga koliko je neka tema aktuelna u Crnoj Gori, takvo je i interesovanje medija za izvještavanje o njoj. Bez obzira na to što su se zemlje regiona suočavale s prilikom migranata, Crna Gora je bila tranzitna destinacija za migrante, pa je ovo pitanje bilo marginalno u domaćim medijima. S druge strane, hapšenje novinara za širenje lažnih vijesti koje je obilježilo početak 2020. godine kratkotrajno je bilo u fokusu domaćih medija, dok je krajem prošle i tokom ove godine dominantna tema bila usvajanje Zakona o slobodi vjeroispovijesti i događaji koji su uslijedili.

Tragajući za narativima koji sadrže govor mržnje, a koji su pratili ove važne teme u crnogorskim medijima i na društvenoj mreži Fejsbuk, zabilježili smo niz narativa koji sadrže elemente govora mržnje, dezinformacija i propagande.

Bez obzira na koju se ciljnu grupu (migranti, novinari, politička opozicija – protivnici Zakona o slobodi vjeroispovijesti, zagovornici ovog Zakona) odnose narativi koji sadrže govor mržnje i dezinformacije, tipovi medija i komunikacijske prakse koje su u ranijem istraživanju prepoznati kao sporni i kroz ovu analizu su se pokazali kao kanali kojima se plasira neprihvatljivi sadržaj.

Analizirajući narative za ove četiri ciljne grupe uočili smo da govora mržnje nema u uredničkom sadržaju etabliranih medija. Međutim, etablirani onlajn mediji ne uspijevaju da budu dosljedni punoj primjeni profesionalnih standarda. Oni uglavnom prenose saopštenja, izjave ili informacije u kojima često bude narativa koji sadrže zapaljivi govor ili dezinformacije. Rijetkost postaje uravnoteženi sadržaj u kojem su prikazana različita mišljenja sagovornika i koji građanima nudi objektivan prikaz neke važne društvene ili političke teme. Segment koji se prepoznaje kao problematičan u radu etabliranih onlajn medija je neadekvatna moderacija komentara čitalaca. U sadržaju komentara nerijetko se pojavljuje uvredljiv govor na račun različitih etničkih, vjerskih i seksualnih manjina, lične uvrede na račun političkih ili ideoloških protivnika anonimnih komentatora.

Etablirani onlajn mediji ne uspijevaju da budu dosljedni punoj primjeni profesionalnih standarda.

Ova analiza je pokazala da u uredničkom sadržaju desno orijentisanih medija može biti elemenata govora mržnje, te da ovi mediji njeguju zapaljivu retoriku i u komentarima koji se ne moderiraju podstiču dodatno širenje govora mržnje, uvreda i teorija zavjere.

Takav sadržaj dodatno se širi na Fejsbuk stranicama koje dijele stavove i ideje desno orijentisanih partija i interesnih grupa. Takođe, na Fejsbuk stranicama etiketiraju se civilni aktivisti, novinari i druge javne ličnosti čiji su stavovi drugačiji od onog što zagovaraju ove stranice.

U Crnoj Gori i dalje nema organizovane samoregulacije i reakcije strukovnih udruženja koji bi ukazali na probleme širenja narativa koji sadrže govor

mržnje i dezinformacija. Novo zakonsko rješenje prema kojem država osniva Fond za pluralizam medija i iz kojeg će se finansirati buduća samoregulacija kritikovali su predstavnici medija i civilnog sektora (Popović, Rudović, 2020).

Adekvatna reakcija nadležnih institucija i dalje nedostaje u slučajevima širenja govora mržnje i lažnih vijesti u medijima ili na društvenim mrežama. Za rješavanje ovog problema još nije pronađeno adekvatno rješenje koje bi se primjenjivalo umjesto neprihvatljivog hapšenja osumnjičenih za širenje dezinformacija i pasivnog pristupa problemu dezinformacija.

9. PREPORUKE

Da bi doprinio unapređenju profesionalnih standarda i sprečavanju širenja narativa koji sadrže govor mržnje i dezinformacije, Institut za medije Crne Gore je, na osnovu ove urađene analize, izradio listu preporuka za donosiocce odluka, medijsku zajednicu i civilni sektor:

- Institucije nadležne za sprovođenje Zakona o medijima (najprije Agencija za elektronske medije i Ministarstvo kulture) treba da preduzmu neophodne radnje kako bi omogućile što efikasnije sprovođenje novog propisa i riješile eventualne nedoumice (registracija onlajn medija, reakcije u slučaju neregistracije, transparentnost medija itd.)
- Institucije nadležne za sprovođenje Zakona o medijima treba da osiguraju transparentnost rada Fonda za pluralizam medija, te da precizno urede pitanje finansiranja samoregulacije iz javnih sredstava da bi se spriječio nedozvoljeni uticaj na medije i samoregulatorna tijela.
- Nadležne institucije treba da reaguju u slučaju širenja govora mržnje i da pronađu odgovarajuće rješenje za borbu protiv širenja dezinformacija.
- Podijeljena medijska zajednica dugoročno treba da radi na formiranju jedinstvenog samoregulatornog tijela koje bi ukazalo na primjere širenja govora mržnje, dezinformacija i propagande, te radilo na promociji profesionalnih standarda.
- Onlajn mediji treba da preduzmu konkretne mjere da bi unaprijedili sisteme moderacije komentara na svojim sajtovima i društvenim mrežama i da tako ograniče širenje govora mržnje, dezinformacija i propagande kroz komentare čitalaca.
- Strukovna udruženja i profesionalne medijske organizacije treba da pomognu jačanju kapaciteta medija za moderiranje komentara, prepoznavanje propagande, provjeru informacija.
- Lokalni medijski analitičari i platforma za provjeru činjenica treba da nastave da daju svoj doprinos borbi protiv dezinformacija i propagande i da dodatno ojačaju svoje resurse da bi mogli sprovoditi intenzivniji monitoring i analizu sadržaja medija u Crnoj Gori.

Literatura i izvori

PROPISI:

Zakon o medijima („Sl. lista CG“, br.46/2010, 40/2011 – dr. zakon, 53/2011, 6/2013, 55/2016, 92/2017 i 82/2020 – dr. zakon)

ISTRAŽIVANJA, PUBLIKACIJE I ČLANCI:

Bogdanović, Milica, Političko-ekonomske osnove medija i komunikacija u Crnoj Gori koji šire govor mržnje, propagandu i dezinformacije, Institut za medije Crne Gore, 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/3hZCv67>. Pristupano: 24. 9. 2020.

Bogdanović, Milica, Kovačević, Milica, Analiza narativa – Svemoćno rusko oružje, 2019. Dostupno: <https://bit.ly/2B4GYVQ>. Pristupano: 24. 9. 2020.

CDT, Fejsbuk i u Crnoj Gori pokreće program za provjeru činjenica, 30. 7. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/35CIKdd>. Pristupano: 26. 10. 2020.

Deutsche Well, pojmovnik. Dostupno na: <https://bit.ly/3lmF7gB>

Gazivoda, Siniša, Kako do pravde – koga tužiti kad portal nije registrovan?, Institut za medije, 2020. Dostupno na: <http://mminstitute.org/>. Pristupano: 27. 10. 2020.

Glossary on Migration, IOM, 2019. Dostupno na: <https://bit.ly/3d3q6gM>

Institut za medije Crne Gore, BiH i Crna Gora: Uvrede i ismijavanje umjesto argumentovane rasprave o COVID-19, 20. 8. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/377x5UV> , Pristupano: 15. 10. 2020.

Kovačević, Milica, Ko o čemu Dževad Galijašević o teroristima prerušenim u migrante, 28. 4. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/3mPK2lw>, Pristupano: 24. 9. 2020.

RTCG, „Naježda lažnih vijesti“, 6. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/350xRAn>, Pristupano: 15. 10. 2020.

RTCG, „Naježda lažnih vijesti“, 6. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/350xRAn>, Pristupano: 15. 10. 2020.

Vesna Rajković Nenadić, Kad država trenira strogoću, Institut za medije, 6. 8. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/3dXvz9b>. Pristupano: 26. 10. 2020.

Vijesti online, Država pokušala da utiče na medije, policija i tužilaštvo napravili grešku hapšenjima, 6. 2. 2020., Dostupno na: <https://bit.ly/34X6tn2>, Pristupano: 15. 10. 2020.

Vijesti online, Dvije godine buke ni oko čega, 29. 7. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/3j1X9Dk> , Pristupano: 15. 10. 2020.

Vijesti online, Nikolić: Nedostaje strategija u oblasti medijske pismenosti, 12. 1. 2019. Dostupno na: <https://bit.ly/2SYracp> , Pristupano: 15. 10. 2020.

Vijesti online, Ombudsman: Pozdravljamo glas razuma crkvenih velikodostojnika, scene u parlamentu poraz demokratskih napora, 27. 12. 2019, Dostupno na: <https://bit.ly/2SYotaN> , Pristupano: 15. 10. 2020.

LISTA ČLANAKA I OBJAVA S DRUŠTVENE MREŽE FEJSBUK KOJI SU KORIŠĆENI ZA OVO ISTRAŽIVANJE:

[1] Vijesti online, Migranti probili ogradu kod srpsko-mađarskog prelaza, mađarski policajci pucali, 28. 1. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/3j31LtM>. Pristupano: 24. 9. 2020.

[2] CdM, Grčka gradi novu ogradu zbog migranata, uvode moratorijum za traženje azila, 9. 3. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/366O9d8>. Pristupano: 24. 9. 2020.

[3] Vijesti online, Migranti na tursko-grčkoj granici gube nadu: Prepušteni smo psima, 7. 3. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/32YcyzG>. Pristupano: 24. 9. 2020.

[4] CdM, Evropska unija na grčko-tursku granicu šalje vojsku, avione i brodove, 3. 3. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/3j0JbCy>. Pristupano: 24. 9. 2020.

[5] CdM, Požar u Pljevljima, najvjerovatnije ga izazvali migranti, 8. 2. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/3j0MSrE>. Pristupano: 24. 9. 2020.

[6] Vijesti online, Mještani Vilusa tvrde da migranti obijaju i pale kuće, iz policije se ne oglašavaju, 14. 3. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/33URzwX>. Pristupano: 24. 9. 2020.

[7] CdM, Većini osumnjičenih za trgovinu ljudima određeno zadržavanje, 20. 11. 2019. Dostupno na: <https://bit.ly/3310EFd>. Pristupano: 25. 9. 2020.

Vijesti online, Akcija protiv trgovine ljudima: Policajci pušteni nakon saslušanja, negirali krivicu, 20. 11. 2019. Dostupno na: <https://bit.ly/3j8xLwE>. Pristupano: 25. 9. 2020.

In4s, Akcija protiv trgovine ljudima: Uhapšeno 12 osoba u Podgorici i Danilovgradu, među njima dva policajca, 20. 11. 2019. Dostupno na: <https://bit.ly/2EAgJZa>. Pristupano: 25. 9. 2020.

[8] CdM, Banka hrane: Država da podrži socijalno ugrožene kao što pomaže migrantima, 25. 11. 2019. Dostupno na: <https://bit.ly/3mOdf6v>. Pristupano: 24. 9. 2020.

CdM, Donacije od 14.000 eura za migrante i tražioce azila, 25. 11. 2019. Dostupno na: <https://bit.ly/3crqAwQ>. Pristupano: 24. 9. 2020.

CdM, Migranti nepoželjni u BiH i Hrvatskoj, Crna gora položila ispit, 24. 11. 2019. Dostupno na: <https://bit.ly/3jLXQRr>. Pristupano: 2. 11. 2020.

[9] Vijesti online, Ko ne plati, guli tabane po planinama, 29. 11. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/2RSMFe7>. Pristupano: 24. 9. 2020.

[10] In4s, Pirot: Migranti napali devojkicu, psovali joj majku srpsku i palili kosu, 26. 11. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/3638uQt>. Pristupano: 24. 9. 2020.

[11] Vijesti online, Određeno zadržavanje: Novinarka FOS-a osumnjičena za izazivanje panike i nereda, 5. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/3iY609a> Pristupano: 12. 10. 2020.

[12] Vijesti online, Raičeviću i Živkoviću određeno zadržavanje, 12. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/33PsSmB>. Pristupano: 12. 10. 2020.

[13] CdM, Sindikat medija: Privođenje Živkovića i Raičevića je nedopustivo, 13. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/3jMZgvQ>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[14] Vijesti online, DPNGC: Iza hapšenja Živkovića, Raičevića i Đikanović stoji Vlada, 13. 1. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/3IElaks>.

[15] In4s, DF: Naša sloga, jedinstvo i odlučnost u odbrani svetinja, najbolji odgovor na sramnu represiju policijske države, 13. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/3dlh3rN>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[16] In4s, SNP: Svako ko je objavio rat medijima i slobodi novinarstva, izgubio je tu bitku, 13. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/2FmFjNz>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[17] Vijesti online, MVP: U slučaju bivše urednice FOS-a nema ugrožavanja medijskih sloboda, 10. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/3jQt5vu>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[18] CdM, Trifunović: Hibridni rat iza kojeg stoji ruska tajna služba, 6. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/33P7pdx>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[19] CdM, Trifunović: Opozicija pokušava preko crkve silom da dođe na vlast, 3. 2. 2020, Dostupno: <https://bit.ly/2SQNm8c>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[20] In4s, Raičević: Zavjera Policije, Tužilaštva i Sudstva kojom koordiniše američka ambasada, 13. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/34Jz2g>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[21] In4s, Hapšenje novinara posljedica „domaćeg zadatka“ koji je crnogorskim vlastima zadala gospođa Kou, 14. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/34Omprrp>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[22] In4s, Mirović: Posle Crkve i poslanika, režim hapsi novinare samo zato što su Srbi, 13. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/30XPoYC>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[23] In4s, UNCG: Tužilačko-policijski organi prendrecima i liscama „disciplinuju“ opozicione novinare, 13. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/3diDOWi>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[24] In4s, Mediji u Srbiji i Republici Srpskoj prenijeli vijest o hapšenju Raičevića i Živkovića, 13. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/2GJgxYK>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[25] In4s, Režimski udar na srpske medije: Na informativni razgovor pozvani urednici in4s i Borbe, Gojko Raičević i Dražen Živković, 12. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/33SbFJe>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[26] In4s, Gojku Raičeviću i Draženu Živkoviću određen pritvor, danas u 9 sati saslušanje, 13. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/31OD9ux>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[27] CdM, Zbog izazivanja panike i nereda: Uhapšeni urednici Borbe i in4s, u toku saslušanja, 13. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/30Z2KE3>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[28] CdM, Raičević i Živković pušteni nakon saslušanja, 13. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/3doulDF>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[29] Vijesti online, Sudija odbio žalbu advokata, Đikanović zadržavanje do 72 sata, 6. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/33S12Gx>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[30] Vijesti online, Novinari RTCG traže disciplinski protiv Tanje Šuković, 10. 3. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/2SPrESh>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[31] Antena M, Disciplinski postupak povodom Svjedoka božje ljubavi, 30. 4. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/2GT0cib>, Pristupano: 13. 10. 2020.

[32] CdM, Sindikat medija traži da se povuče disciplinski postupak protiv novinara RTCG, 10. 3. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/31lw6aq>. Pristupano: 26. 10. 2020.

[33] In4s, „Sahranjeni“ posljednji ostaci RTCG: „Opijelo“ služila Fejsbuk stranica, 19. 2. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/3lDyMO2>, Pristupano: 12. 10. 2020.

In4s, Uredništvu TVCG nije jasno zašto je sporan govor mržnje u „dokumentarnom filmu“, 19. 2. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/33Q4wccg>, Pristupano: 12. 10. 2020.

[34] CdM, Korać: Napadi na Crnu Goru su zastrašujući, ali vjerujem u njenu mudrost, 4. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/2FpFyrd> , Pristupano: 13. 10. 2020.

[35] CdM, Vučinić: Beogradska patrijaršija pokušava da nas preoblikuje rugajući se crnogorskoj tradiciji, 6. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/3iS4RQf> , Pristupano: 13. 10. 2020.

[36] CdM, Ostrog i Podostrog, 31. 12. 2019, Dostupno na: <https://bit.ly/2FphZi5> , Pristupano: 13. 10. 2020.

[37] CdM, To što radi crkva u Crnoj Gori sramota je za nju kao vjersku zajednicu, 1. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/34N4oKc> , Pristupano: 13. 10. 2020.

[38] CdM, Protiv Zakona su bile iste snage koje stoje iza pokušaja terorizma 2016, 28. 12. 2019, Dostupno na: <https://bit.ly/2SPmFAX> , Pristupano: 13. 10. 2020.

CdM, Grubo miješanje: Baburin bi da imovina SPC u Crnoj Gori pripadne Rusiji, 3. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/3dla02h> , Pristupano: 13. 10. 2020.

[39] Vijesti online, DPS: Sačuvaćemo državu, mir i svetinje, 4. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/2SN93X1> , Pristupano: 13. 10. 2020.

[40] Vijesti Online, Veljović: Nasilje će dobiti efikasan odgovor, 30. 12. 2019, Dostupno na: <https://bit.ly/3113bO9> , Pristupano: 13. 10. 2020.

Vijesti online, Marković: Posljednje upozorenje Amfilohiju da ne podstiče nered, 30. 12. 2019, Dostupno na: <https://bit.ly/3iWlQkt> , Pristupano: 13. 10. 2020.

Vijesti online, UP: I pozivi sveštenika dovode do narušavanja javnog reda i mira, za buduće incidente smatraćemo ih odgovornim, 29. 12. 2019, Dostupno na: <https://bit.ly/2liWT64> , Pristupano: 13. 10. 2020.

[41] CdM, Božićna poslanica Amfilohija: Bezumlje i bezakonje da vlast svojata svetinje, 5. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/2SN9Rv1> , Pristupano: 13. 10. 2020.

[42] CdM, Amfilohije i na Badnji dan šalje političke poruke, crnogorsku vlast nazvao Bušatlijama, 6. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/3do1klv> , Pristupano: 13. 10. 2020.

[43] CdM, Medojević: Zgadila mi se i Crkva i Amfilohije Radović, 29. 12. 2019, Dostupno na: <https://bit.ly/3jTzMR> , Pristupano: 13. 10. 2020.

[44] Vijest online, VIDEO Mirne litije širom Crne Gore, 5. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/2GMyw0q> , Pristupano: 13. 10. 2020.

[45] Vijesti online, Knežević: Istorijski govor Vučića, rekao istinu o antisrpskoj politici, 4. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/3dozJH0> , Pristupano: 13. 10. 2020.

Vijesti online, Nikšićani opet izašli na ulice, ometali saobraćaj, pozvali građane da dođu na litiju u utorak veče, 30. 12. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/2SRUUrC> , Pristupano: 13. 10. 2020.

[46] Fejsbuk stranica – Crna Gora transparentno
<https://www.facebook.com/cgtransparentno/photos/a.451888034944560/1731260767007274/?type=3&theater>

[47] Fejsbuk stranica – Crna Gora transparentno
<https://www.facebook.com/cgtransparentno/photos/a.576270659172963/1735242189942465/?type=3&theater>

[48] Vijesti online, Joanikije: Sahranjen pravni poredak, zakon je već propao, već je mrtvo slovo na papiru, 27. 12. 2019, Dostupno na: <https://bit.ly/2GYQhte> , Pristupano: 15. 10. 2020.

[49] Vijesti online, MCP: Crkva je starija od DPS koja je ostatak bezbožnog titoističkog autokratskog režima, 27. 12. 2019, Dostupno na: <https://bit.ly/3duxBxm>, Pristupano: 15. 10. 2020.

[50] Vijesti online, Episkop Maksim: Potezi crnogorskih vlasti iz prošlosti, u Srbiji simptomi autokratije, 6. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/375yOKs>, Pristupano: 15. 10. 2020.

[51] Vijesti online, MVP Rusije: Jača pritisak na SPC, kako bi se u potpunosti istisnula iz Crne Gore, 31. 12. 2019, Dostupno na: <https://bit.ly/3kSSRjf>, Pristupano: 15. 10. 2020.

[52] In4s, Episkop Irinej Bulović: Kamarila nekrštenog i nevjerojucnog čovjeka izazvaće sukobe u Crnog Gori, 30. 12. 2019, Dostupno na: <https://bit.ly/316NXao>, Pristupano: 15. 10. 2020.

[53] In4s, Poruka Đukanoviću iz Trebinja: Proći ćeš kao Đinđić, 30. 12. 2019, Dostupno na: <https://bit.ly/3dtrGsl>, Pristupano: 15. 10. 2020.

[54] In4s, NVO aktivista Ljiljana Raičević traži progon sveštenika Velibora Džomića, 6. 1. 2020, Dostupno na: <https://bit.ly/3k1Gr8p>, Pristupano: 15. 10. 2020.

[55] Fejsbuk stranica – Lažna crnogorska opozicija
<https://www.facebook.com/509976125843654/posts/1409054529269138>

[56] Zvanična Fejsbuk stranica Demokratskog fronta – <https://www.facebook.com/DemokratskiFront/>

[57] Fejsbuk stranica – Nemojmo politizovati proteste
<https://www.facebook.com/politizovanje/photos/a.212473956348397/460808708181586/?type=3&theater>

Fejsbuk stranica – Stari liberal
<https://www.facebook.com/StariLiberal/posts/1292649467608996>
<https://www.facebook.com/StariLiberal/photos/a.736457976561484/1293344637539479/?type=3&theater>

Fejsbuk stranica – MIMistarstvo onostranih poslova
<https://www.facebook.com/1085970928230025/photos/a.1087550784738706/1863843300442780/?type=3&theater>

[58] In4s, Evo ko je sve isključen iz pravoslavnog hrišćanstva, 1. 1. 2020. Dostupno na: <https://bit.ly/37IFfn2>, Pristupano: 27. 10. 2020.

O autorki

Milica Bogdanović je diplomirala novinarstvo na Fakultetu političkih nauka u Podgorici. Profesionalno iskustvo sticala je u medijima i nevladinom sektoru. Ovo istraživanje uradila je kao istraživačica Instituta za medije Crne Gore.

Ova publikacija nastala je kao rezultat istraživačkih aktivnosti na projektu SNAŽNI: Mediji bez mržnje i dezinformacija. Tematski okvir druge serije istraživanja je ANALIZA NARATIVA KOJI SADRŽE GOVOR MRŽNJE I DEZINFOMRACIJE u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Kosovu, Crnoj Gori, Sjevernoj Makedoniji, Srbiji i Turskoj.

Projekat „SNAŽNI: Mediji bez mržnje i dezinformacija“ zajedno realizuje devet organizacija koje se bave razvojem medija na Zapadnom Balkanu i u Turskoj, uz finansijsku podršku Evropske unije. Koordinator trogodišnjeg projekta je Mreža Jugoistočne Evrope za profesionalizaciju medija (SEENPM). Partneri na projektu su: Albanski medijski institut iz Tirane, Mediacentar Sarajevo, Kosovo 2.0 iz Prištine, Institut za medije Crne Gore iz Podgorice, Makedonski institut za medije iz Skoplja, Novosadska novinarska škola iz Novog Sada, Mirovni institut iz Ljubljane i Bianet iz Istanbula.